

Theodoor van Thulden in Antwerpen

Prenten van een feestelijke intocht

Paul Huys Janssen

Het is dit jaar precies 400 jaar geleden dat Theodoor van Thulden (1606-1669) in 's-Hertogenbosch werd geboren. Na Jeroen Bosch is hij wellicht de bekendste 'oude meester' die hier heeft gewoond en gewerkt. Dankzij prenten van Van Thulden zijn verdwenen schilderijen uit paleis Fontainebleau bij Parijs en de eveneens verdwenen decoraties voor de 'Feestelijke Intocht' in Antwerpen van Ferdinand van Oostenrijk bekend gebleven. Op dat laatste wordt hier door de auteur nader ingegaan.

Van Thulden wordt gerekend tot de school van Peter Paul Rubens (1577-1640). Net als deze schilderde Van Thulden in de zwierige en kleurrijke stijl die zo kenmerkend is voor de Vlaamse Barok. Hij maakte zich deze stijl eigen tijdens een langdurig verblijf in Antwerpen van 1621/1622 tot 1643. Daarna keerde hij terug naar 's-Hertogenbosch waar hij tot zijn dood is gebleven. Theodoor van Thulden schilderde voor kerken en vorsten. Zo heeft hij meegewerkt aan de schilderijen in de Oranjezaal op Paleis Huis ten Bosch. Hij heeft ook portretten geschilderd en hij was een verdienstelijk graveur. Van Thulden vervaardigde o.a. een reeks prenten naar schilderijen die Rubens had ontworpen bij een groot Antwerps feest.

Feestelijke Intocht

Op 17 april 1635 hield Ferdinand van Oostenrijk (1609-1641), broer van de Spaanse koning Filips IV, zijn 'Feestelijke Intocht' in Antwerpen. Hij was in 1634, na het overlijden van aartshertogin Isabella, benoemd tot de nieuwe landvoogd der Spaanse

Afb. 1. Theodoor van Thulden naar Peter Paul Rubens, 'De aankomst van Ferdinand van Oostenrijk in Antwerpen'. Prent (Noordbrabants Museum). Deze voorstelling bevond zich op de welkomstpoort. Ferdinand wordt verwelkomd door de stedenmaagd van Antwerpen. (Foto: F. Verdonck)

Nederlanden. Zoals gebruikelijk maakte hij daarna een rondreis waarbij hij de belangrijkste steden een bezoek bracht. Op 4 november 1634 bezocht hij Brussel maar er was op dat moment geen tijd om ook Antwerpen aan te doen. Op verzoek van het stadsbestuur gebeurde dat alsnog in april 1635. Voor die gelegenheid werd de stad met pracht en praal versierd. Daarvoor werd aan de gilden en de burgers een financiële bijdrage gevraagd. Peter Paul Rubens, de beroemdste schilder in de stad, werd belast met de artistieke uitvoering. Hij ontwierp een groots decoratieprogramma waarin de persoon van

Ferdinand en de stad Antwerpen centraal stonden. In triomfbogen en allegorische voorstellingen werden het leven en de heldendaden van Ferdinand uitgebeeld, zoals zijn benoeming tot landvoogd door Filips IV en de slag bij Nördlingen in 1634 waarin hij het Zweedse leger had verslagen. Ook waren er de portretten opgenomen van de Habsburgse keizers, onder meer die van keizer Maximiliaan van Oostenrijk en keizer Karel V. In andere voorstellingen werd gewezen op de gevaren van oorlogen en de voorspoed die vrede kon brengen. Een tijd van vrede was gunstig voor de economie, met name de zeehandel die voor een havenstad als Antwerpen van levensbelang was. Na de blokkade van de haven die in 1585 door de Nederlanders was opgelegd in hun strijd tegen Spanje en de Spaanse Nederlanden, had de Antwerpse economie ernstige schade opgelopen. Het stadsbestuur hoopte dat Ferdinand van Oostenrijk kon helpen deze situatie te verbeteren. De 'Feestelijke Intocht' was dus niet alleen bedoeld om de landvoogd te eren, maar ook om hem te winnen voor de zaak van Antwerpen.

Triomfbogen

Rubens heeft de ontwerpen gemaakt en daarvan is er nog een aantal bewaard gebleven. Het zijn kleine in olieverf uitgevoerde schetsen. Voor de uitvoering van de veel groter te maken decoraties riep hij de hulp in van een aantal schilders uit Antwerpen, zoals Jacob Jordaens, Erasmus Quellinus, Cornelis de Vos, Cornelis Schut, Gerard Seghers en Theodoor van Thulden. Zij schilderden in korte tijd – en daarom waarschijnlijk met minder oog voor kwaliteit dan gebruikelijk – de grote triomfbogen en allegorische voorstellingen. Deze stonden op verschillende plekken in de stad opgesteld langs de route die Ferdinand van Oostenrijk zou volgen. De 'Feestelijke Intocht' begon bij de Jorispoort en ging via het karmelietenklooster en de Sint-Jacobskerk, langs de Onze Lieve Vrouwe-kathedraal naar de Munt om te eindigen bij de Sint-Michaëlskerk. Op negen bijzondere plaatsen kon de landvoogd de schilderijen bewonderen.

1. de welkomstpoort stond bij het Groot of Sint Elisabeth Gasthuis (afb. 1)
2. de triomfboog van Filips IV was opgesteld in de Huidevettersstraat
3. de zuilengang (*portico*) van de Oostenrijkse keizers bevond zich op de hoek van de Meir en de Wapper
4. het toneel van aartshertogin Isabella was geplaatst bij de Sint-Jacobskerk (afb. 2)
5. de triomfboog van landvoogd Ferdinand stond in de Lange Nieuwstraat bij de beurs (afb. 3)

Afb. 2. Theodoor van Thulden naar Peter Paul Rubens, 'Filips IV benoemt prins Ferdinand tot landvoogd over de Nederlanden'. Prent (Noordbrabants Museum). Deze voorstelling werd gepresenteerd bij het toneel van aartshertogin Isabella. Zij zetelt op een wolk en wijst naar Ferdinand. (Foto: F. Verdonk)

Afb. 3. Theodoor van Thulden naar Peter Paul Rubens, 'De ontmoeting van Ferdinand van Hongarije en Ferdinand van Oostenrijk voor de slag bij Nördlingen in 1634'. Prent (Noordbrabants Museum). Voorstelling op de triomfboog van landvoogd Ferdinand. (Foto: F. Verdonk)

Afb. 4. Theodoor van Thulden naar Peter Paul Rubens, 'Hercules op de tweesprong'. Prent (Noordbrabants Museum). Hercules (met de gelaatstreken van Ferdinand van Oostenrijk) moet kiezen tussen een leven vol plezier en voorspoed, gesymboliseerd door de godin van de liefde Venus, of een leven van deugzaamheid en roem. Gesteund door Minerva, godin van de wijsheid, kiest hij voor het laatste. Voorstelling aan de voorzijde van de triomfboog bij de Sint-Michaëlskerk. (Foto: F. Verdonk)

Afb. 5. Theodoor van Thulden naar Peter Paul Rubens, 'Bellerophon verslaat de Chimaera'. Prent (Noordbrabants Museum). Het beest Chimaera bestaat uit drie dieren; van voren is het een leeuw, in het midden een geit en van achteren een draak. Het monster staat voor het heidense ongeloof dat door de held Bellerophon wordt gedood. Zo moest ook Ferdinand het ongeloof overwinnen. Voorstelling aan de achterzijde van de triomfboog bij de Sint-Michaëlskerk. (Foto: F. Verdonk)

6. de tempel van Janus was in de Korte Nieuwstraat bij de Jezuïetenrui
7. het toneel van Mercurius was geplaatst op een stellage op het water bij het Sint-Jansvliet
8. de eerste allegorische triomfboog stond bij de Munt
9. de tweede allegorische triomfboog stond bij de Sint-Michaëlskerk (afb. 4 en 5)

De schilderijen stonden dus gewoon in de open lucht en het lag ook niet in de bedoeling dat ze na het bezoek van Ferdinand lang bewaard zouden worden. Slechts een enkel fragment is overgebleven waarschijnlijk doordat iemand het gewoon mee naar huis heeft genomen. Het betreft een schilderij van de goden Jupiter en Juno, dat oorspronkelijk geplaatst was boven op de triomfboog van Filips iv.

Prenten in boekvorm

Het trotse stadsbestuur wilde echter de herinnering aan het vorstelijk bezoek levend houden en gaf aan Theodoor van Thulden de opdracht alle schilderijen in prent te brengen. Die zouden dan vervolgens in boekvorm worden gepubliceerd onder de imposante titel *Pompa Introitus Honori Ferdinandi Austriaci Hispaniarum Infantis*. Al op 26 mei 1635, dus

ruim een maand na de 'Feestelijke Intocht' werd hiervoor het contract getekend. Van Thulden zou de stad 200 exemplaren van het boek leveren voor een bedrag van 2000 gulden, dus tien gulden per boek. Alle overige exemplaren, er was sprake van 800 in totaal, mocht hij voor eigen winst laten drukken en verkopen. Hij kon daarmee gemakkelijk duizenden guldens verdienen. Dat een en ander niet helemaal liep zoals Van Thulden gedacht had zal zo meteen nog worden toegelicht. Hier zij er vast op gewezen dat we dankzij de gravures van Theodoor van Thulden nu nog weten hoe het complete ensemble van de decoraties bij de 'Feestelijke Intocht' zoals ontworpen door Peter Paul Rubens er uit heeft gezien. En dat is op zichzelf al een grote verdienste voor de kunstgeschiedenis.

De productie van het boek kende nogal wat tegenslag. Theodoor van Thulden zal meteen begonnen zijn om de schilderijen na te tekenen en in prent te brengen. Het ging om 42 voorstellingen. De tekst die daarbij gedrukt moest worden, zou worden geschreven door de Antwerpse stadsgriffier Caspar Gevaerts (Gevartius). Die liet echter lang op zich wachten. In september 1638 (dus drie en een half jaar na het verlenen van de opdracht) diende Van Thulden een klacht in bij het stadsbestuur. Gevaerts

had namelijk nog steeds niets geschreven. Het stadsbestuur reageerde niet, zodat de kunstenaar besloot dan maar zelf voor de teksten te zorgen. Nu ondernam het bestuur wel actie; het verbood Van Thulden tot publicatie over te gaan. In de jaren daarna werd de uitgave van het boek steeds weer uitgesteld. Het zou tot 1642 duren voordat het uiteindelijk verscheen. Het had toen evenwel geen actualiteitswaarde meer. De 'Feestelijke Intocht' was op dat moment al weer zeven jaar geleden gehouden en Ferdinand van Oostenrijk, de hoofdpersoon, was in 1641 overleden. Financieel was het voor Van Thulden ook al geen succes. Hij had in de loop der jaren tal van kosten gemaakt en diende daarvoor nu een gepeperde rekening in van bijna 11.000 gulden. Dat ging het stadsbestuur te ver en het stelde een geschillencommissie aan om de zaak te beslechten. Uiteindelijk moest Van Thulden akkoord gaan met een bedrag van 4500 gulden. Zo was een ogenschijnlijk succesvol project verworden tot een teleurstellend en traumatisch gebeuren dat de kunstenaar zeer heeft aangegrepen. Hij was openlijk, en zeer waarschijnlijk ook minder openlijk, tegenwerkt om enig succes te behalen. Niet alleen Gevaerts was zijn tegenstander geweest, ook het stadsbestuur was weinig inschikkelijk om Van

Thulden te steunen. We weten niet of dit te maken heeft gehad met de persoonlijkheid van de schilder.

Terug naar geboorteplaats

Van Thulden moet geen gemakkelijk man zijn geweest, zoals we ook weten uit zijn problemen met het Antwerpse Sint-Lukasgilde waarvan hij in 1638/1639 deken was. Onder zijn bestuur vocht hij tevergeefs tegen de misstanden in het gilde en liepen de schulden sterk op. Er werd om die reden zelfs beslag gelegd op zijn eigen bezittingen om de schulden van het gilde te betalen. Al met al was er voor Van Thulden weinig fortuin weggelegd in Antwerpen. Hij besloot dan ook in 1643 om terug te keren naar het noorden en kort daarop zou hij weer in 's-Hertogenbosch gaan wonen.

Daar beleefde hij als kunstenaar een tweede carrière. Onlangs is in het Gelderse Putten een nog onbekend werk uit die Bossche tijd te voorschijn gekomen. De burgemeester van Putten liet navraag doen omtrent de naam van de schilder van dit werk en kwam zo bij het Noordbrabants Museum uit. Op basis van stilistische vergelijking kon de toeschrijving aan Van Thulden worden bevestigd. Het is een groot schilderij op doek met de voorstelling van Mars en Venus (afb. 6). De gewapende Mars, god van de oorlog, staat op het punt ten strijde te trekken. De halfnaakte Venus, de godin van de liefde, probeert hem tegen te houden. Linksachter zien we de smidse van Vulcanus waar de wapens van Mars zijn gesmeed. Het schilderij is in de jaren 1650 – dus in 's-Hertogenbosch – geschilderd en stond beschreven als 'uit de school van Rubens'. Het is afkomstig uit kasteel Oldenaller nabij Putten, maar hoe het daar gekomen is blijft onbekend. In 1972 werd de complete inboedel van het kasteel verkocht en de gemeente Putten heeft toen op de veiling een aantal schilderijen en objecten gekocht waaronder dit schilderij van Van Thulden. Het hangt sindsdien op het gemeentehuis. Zijn oeuvre, dat bestaat uit ongeveer 160 schilderijen, tekeningen en prentenbundels, is nu verrijkt met een fraai schilderstuk. ■

Afb. 6. Theodoor van Thulden, 'Mars en Venus'. Olieverf op doek, 167 x 204 cm. (Gemeentehuis, Putten, Gelderland; foto: idem)

Literatuur

- John Rupert Martin, *The decorations for the Pompa Introitus Ferdinandi, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, Part xvi* (Brussel 1972)
- Cat.tent. Theodoor van Thulden. Een Zuidnederlandse barokschilder, (Noordbrabants Museum) 's-Hertogenbosch, (Musées de la Ville) Straatsburg, (Zwolle 1991-1992)
- Cat.tent. Meesters van het Zuiden, Barokschilders rondom Rubens, (Noordbrabants Museum) ('s-Hertogenbosch, Gent 2000)